

Dorota Firlej

Najcenniejsze zbiory sztuki sakralnej z Muzeum Miejskiego w Żywcu – historia, konserwacja i ekspozycja zabytków

Rocznik Muzeum "Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie" 4, 254-268

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Najcenniejsze zbiory sztuki sakralnej z Muzeum Miejskiego w Żywcu – historia, konserwacja i ekspozycja zabytków

Dorota Firlej
Muzeum Miejskie w Żywcu

Muzeum Miejskie w Żywcu w 2016 roku świętuje 80. rocznicę powstania. Obecnie mieści się w Starym Zamku, dawnej rezydencji wielkich rodów: Komorowskich, Wazów, Wielopolskich i Habsburgów. Zbiory eksponowane są na ośmiu wystawach zlokalizowanych w czterech budynkach (Stary Zamek, wozownia, stajnia, Pałac Habsburgów). Co ciekawe, obecna specyfika kolekcji, a co za tym idzie działów i wystaw stałych, została ukształtowana na samym początku istnienia placówki, w roku 1936¹. Charakter aktualnych ekspozycji: historycznej, etnograficznej, przyrodniczej i archeologicznej zaistniał już w okresie międzywojennym, kiedy to pierwsi społecznicy i regionaliści wraz z żywieckimi seminarzystkami zaczęli pozyskiwać pamiątki przeszłości do tutejszego muzeum. Nikt już dzisiaj nie pamięta, że kilkadziesiąt lat temu najstarsze wystawy były bardzo skromne, kilka szafek w jednej salce szkolnej, potem kilka pomieszczeń w budynku dawnego seminarium przy ulicy Zielonej. Brakuje także informacji, kiedy na muzealnych ekspozycjach pojawiły się dawne obrazy i rzeźby pozyskane z kościołów żywieckich. Zbiory sztuki sakralnej zawsze należały do najcenniejszych w kolekcji żywieckiej. Były to nie tylko najstarsze arcydzieła z miejscowych kościołów, ale i święte obrazy z mieszczańskich domów. Dla żywczan stanowiły wielką wartość religijną, sentymentalną i historyczną.

■ 1 Więcej informacji na temat historii żywieckiego muzeum: D. Firlej, B. Rosiek, *70 lat Muzeum w Żywcu*, Żywiec 2006.

Obecność tych nieocenionych zabytków w muzeum zawdzięczamy ludziom, którzy wiedzieli, jak cenne i unikalne są wielowiekowe ołtarze, relikwiarze, które w okresie międzywojennym znajdowały się na strychach i w zakrystiach miejscowych kościołów. Wspomniana kolekcja stanowiła od zawsze istotny element zbiorów historyczno-artystycznych, a od 1938 roku prezentowana była w oddzielnej sali. Obecnie muzeum szczyci się największą ekspozycją dzieł sztuki sakralnej w swojej historii. Trzy sale wypełnione są zbiorami pochodzącymi z dawnych świątyń. Dodatkowo malarstwo cechowe z wizerunkami świętych prezentowane jest przy żywieckich pamiątkach po dawnych rzemieślnikach. Na wystawie historycznej nie brakuje obrazów i grafik znanych artystów przedstawiających kościoły żywieckie: Jana Kazimierza Olpińskiego, Stanisława Podgórskiego, Władysława Nowotarskiego, Jana Chwieruta, Józefa Pękalskiego, Włodzimierza Kaweckiego oraz Zygmunta Jaworskiego.

Przypomnijmy zatem, jak powstawał profesjonalny zbiór żywieckich pamiątek przeszłości. Ale nade wszystko przedstawmy ludzi, dzięki którym kolekcja sztuki sakralnej wraz z innymi zabytkami znalazły swoje trwałe miejsce w Żywcu.

Nieocenioną i pionierską rolę odegrały wspomniane uczennice Seminarium Żeńskiego Nauczycielskiego w Żywcu, które w okresie międzywojennym realizowały nowatorski pomysł swojego dyrektora, Tadeusza Charlewskiego, i z jego pomocą stworzyły pierwszy zbiór zabytków miejskich i regionalnych. Zadaniem uczennic stało się poszukiwanie, gromadzenie, opisywanie pozyskanych przedmiotów, inwentaryzacja rysunkowa i opisowa oraz katalogowanie zbiorów. Była to praca dodatkowa, ponieważ realizowano ją wraz z nauczycielami w dni wolne od nauki. Od wiosny aż do jesieni, w każdą niedzielę, wyruszały do podżywieckich wsi na inwentaryzację kapliczek, przydrożnych figur, starych chałup. Zbierały także informacje o życiu i zwyczajach górali. Od mieszkańców otrzymywały naczynia, warzechy, narzędzia, kapliczki, obrazy. W krótkim czasie zebrały około 300 eksponatów z zakresu historii i kultury ludowej regionu. Wykonywały również dokumentację rysunkową (szkice, rysunki inwentaryzacyjne) zabytków sztuki sakralnej, drewnianego budownictwa mieszczańskiego oraz elementów mieszczańskiego i góralskiego stroju². Szczególną uwagę już wtedy zwróciły na dawne, sakralne obrazy i rzeźby, które znajdowały się w mieszczańskich domach i na samą architekturę sakralną. To właśnie gotycki kościół pw. Świętego Krzyża (rys. 1) oraz neogotycka kaplica św.

■ 2 Wspomniane prace seminarzystek zachowały się w zbiorach żywieckiego muzeum, przechowywane są w bibliotece: Archiw./272, 269, 268, 267, 270, 271/MŻ.

Wita w Starym Żywcu zostały zinwentaryzowane przez panny seminarzystki łącznie z dokumentacją rysunkową i fotograficzną. W 1933 roku w budynku szkolnym (obecnie Gimnazjum nr 2 w Żywcu, ul. Zielona 2) zorganizowały swoją pierwszą ekspozycję w ramach „Wystawy rzemiosł i rolnictwa powiatu żywieckiego”, której urządzeniem zajął się Michał Jeziorski, przyszły kustosz muzeum oraz uczennice – Jadwiga Stankiewicz i Kazimiera Bielewicz. W czterech salach zaprezentowano: mieszczański strój żywiecki i góralski, nadania królewskie i przywileje dla miasta oraz *Dziejopis Żywiecki* Andrzeja Komonieckiego, luźne przedmioty typu etnograficznego i kolekcję ptaków i ssaków Żywiecczyzny. Na wystawie tej znalazły się także pierwsze rzeźby (świętki drewniane) oraz obrazy pozyskane z żywieckich domów mieszczańskich, przedstawiające wizerunki Madonny z Dzieciątkiem, Chrystusa Ukrzyżowanego czy świętych patronów żywieckich cechów. Wyeksponowano je w sali historycznej i etnograficznej. W 1934 roku wszystkie zbiory zostały skatalogowane. Dwa lata później seminarium zostało rozwiązane, natomiast zebrane obiekty przekazano Sekcji Miłośników Żywiecczyzny przy Kole Towarzystwa Szkoły Ludowej w Żywcu, które podjęło decyzję o utworzeniu placówki mającej przejąć dorobek seminarzystek.

Rys. 1. Kościół pw. Świętego Krzyża w Żywcu, rysunek inwentaryzacyjny J. Stankiewiczówny, uczennicy żywieckiego seminarium, 1928 rok

Pierwszym kierownikiem i kustoszem został Michał Jeziorski (fot. 1), który od początku miał konkretną i skryształowaną wizję swojej pracy. W *I Komunikacie Sekcji Miłośników Żywiecczyny* pisał: „Muzeum Ziemi Żywieckiej nie będzie magazynem, w którym się tylko przechowuje dawne i cenne zabytki, ale ma stać się warsztatem pracy dla wszystkich”³. I tak rozpoczęła się praca u podstaw, edukacja, działalność wydawnicza, gromadzenie zabytków, ich inwentaryzacja, opracowanie naukowe i konserwacja. Plany młodych działaczy, zgromadzonych wokół M. Jeziorskiego, były ambitne, a co najważniejsze wszystkie zostały zrealizowane w ciągu kilku lat.

Fot. 1. Michał Jeziorski, pierwszy kierownik i kustosz żywieckiego muzeum, okres międzywojenny

Źródło: zbiory Muzeum Miejskiego w Żywcu

Przypomnijmy postać pierwszego kierownika muzeum, bez którego trudno byłoby mówić o kontynuacji pracy seminarzystek i Tadeusza Charlewskiego. Michał Jeziorski był postacią nietuzinkową – żywieckim człowiekiem renesansu. Społecznik, regionalista, nauczyciel, polonista, wychowawca, kustosz, dyrektor, redaktor, autor wielu tekstów. W latach 1921–1939 zrobił dużo dla miasta, zgodnie z jego słynnym powiedzeniem – „Miałbym prawo przeczyć sensowi życia, gdyby nie to przekonanie, że po nas powinno coś pozostać w świecie”⁴. W 1936 roku założył Gimnazjum Kupieckie i stał się pierwszym jego dyrektorem. Nauczał języka

■ 3 *Komunikat Nr 1 Sekcji Miłośników Żywiecczyny przy Kole T. S. L. w Żywcu, sierpień 1936, Żywiec 1936, s. 3.*

4 T. Seweryn, *Wspomnienia o Michale Jeziorskim (1892–1942)*, [w:] *Księga Pamiątkowa LO im. M. Kopernika w Żywcu*, red. Z. Hebenstreit, Żywiec 1959, s. 223.

polskiego w żywieckich szkołach (Szkoła Realnej, Żeńskim Seminarium Nauczycielskim, Gimnazjum Kupieckim). Współredagował najważniejsze pozycje wydawnicze, w 1939 roku – specjalny numer „Ziemi” (czasopismo Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego), który został poświęcony w całości sprawom Żywiecczyzny. Równocześnie M. Jeziorski zainicjował nowy cykl wydawniczy pod nazwą „Biblioteka Żywiecka”, którego celem było wydawanie monografii historycznych, etnograficznych, językowych oraz gospodarczych zagadnień związanych z regionem. W ramach tego cyklu w 1937 roku ukazał się pierwszy tom *Dziejopisu Żywieckiego* Andrzeja Komonieckiego. W 1936 roku został pierwszym kustoszem i dyrektorem Muzeum Ziemi Żywieckiej. Wszystkie wymienione wcześniej działania przeszły pod kuratelę muzeum, które miało koordynować prace wydawnicze, oświatowe i kulturalne miasta. I tak, M. Jeziorski wprowadził w życie, przed II wojną światową, reguły nowoczesnego muzealnictwa, opartego na idei muzealnika – edukatora. Wiedział, że praca u podstaw – edukacja, młodych i starszych, to zadanie najważniejsze, jego misja. Stworzył muzeum ambitne, otwarte dla wszystkich, promujące ukochane miasto i region. Trudno dzisiaj ocenić, co było dla niego najważniejsze. Nie ma jednak wątpliwości, że pasja muzealnicza była bardzo silna i wszystkie przedsięwzięcia pierwszego kierownika można uznać za profesjonalne i godne podziwu. Pamiętajmy, że jako kustosz działał tylko przez trzy lata.

W cytowanym *Komunikacie* wydanym w sierpniu 1936 roku, odnajdujemy także opis pierwszej muzealnej ekspozycji stałej:

W zbiorach muzealnych znalazły pomieszczenie liczne przywileje m. Żywca i cechów żywieckich z okresu od XV.–XVIII. wieku, dawne księgi i zabytki cechowe, spuścizna rękopiśmienna kronikarza Andrzeja Komonieckiego, wójta żywieckiego na przełomie XVII. i XVIII. stulecia, ciekawa kolekcja góralskich obrazów na szkle, zabytki kostjumologiczne z Żywca i Żywiecczyzny, stare mapy z XVIII w., bogate zbiory fauny (głównie z daru arcyks. Karola Olbrachta Habsburga) z terenu całego powiatu, dotychczasowa literatura drukowana o naszej Ziemi, zawierająca szereg pozycji, które nazwać można wprost „białemi krukami”²⁵.

Nowa wystawa została zaprezentowana w budynku byłego seminarium w skrzydle wschodnim. Autorami scenariusza ekspozycji byli Michał Jeziorski oraz Stanisław Szczotka. Nieocenioną pomoc przy organizacji

wystaw okazali przede wszystkim: Tadeusz Seweryn (dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie), Stanisława Matuszkówna i Stanisława Dyczkowska (nauczycielki w Szkole Podstawowej nr 2 w Żywcu), Jadwiga Bartoszewicz wraz z uczniami (opiekunka Koła Krajoznawczego im. Ludomira Sawickiego w Gimnazjum w Żywcu), Walenty Augustynowicz (przyrodnik), Józef Namysłowski (polonista), Leopold Schrötter (pracownik huty żelaza w Węgierskiej Górcie), Włodzimierz Kawecki (leśnik, pracownik Wydziału Powiatowego w Żywcu), Zdzisław Mączyński, Władysław Nowotarski (powiatowy inspektor szkolny) oraz Adam Miksz (artysta plastik). Wystawa cieszyła się wielkim powodzeniem zarówno wśród mieszkańców, jak i uczniów żywieckich szkół. W 1937 roku ekspozycje muzealne zwiedziło ponad dwa tysiące osób⁶.

Organizatorzy apelowali do mieszkańców, aby nadal ochoczo oddawali stare przedmioty do muzeum na własność lub w depozyt. Działalność nie ograniczyła się jedynie do gromadzenia i przechowywania obiektów. Placówka stała się ośrodkiem badań naukowych, popularyzacji wiedzy o przeszłości i kulturze regionu. W ramach pracy muzeum M. Jeziorski organizował tak ważną inwentaryzację zabytków historycznych. Stanisław Szczotka katalogował bogate zbiory archiwum miasta Żywca, parafii dekanatu i żywieckich cechów. Natomiast inwentaryzacją zabytków sztuki sakralnej i ludowej, obrazów i haftów żywieckich, kapliczek, a także okazów przyrody zajęli się: Stanisław Kot, Jerzy Szablowski, Tadeusz Seweryn oraz Stanisław Udziela. Planowano prace konserwatorskie oraz liczne naukowe odczyty dla mieszkańców.

Kolejną ważną datą w historii żywieckiego muzeum był rok 1938, w którym placówka została zarejestrowana i stała się członkiem Związku Muzeów w Polsce. Równocześnie otrzymała dotacje na zatrudnienie pracownika umysłowego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, mgr. Tomasza Szczygielskiego – historyka sztuki, który przez trzy miesiące porządkował zbiory, zinwentaryzował całość muzealiów i przeniósł je do nowego lokalu. W pracach uczestniczyli dwaj uczniowie Gimnazjum Kupieckiego w Żywcu – Jan Bajtlik i Mieczysław Jeziorski, wyznaczeni przez dyrektora muzeum. T. Szczygielski założył także księgi inwentarzowe, które do dzisiaj przechowywane są w zbiorach muzealnych. Każdy eksponat został przez niego zmierzony, opisany, łącznie z ustaleniem jego proveniencji. Księga inwentarzowa zawierała 714 opisanych obiektów. Druga siedziba muzeum mieściła się w centrum miasta, w narożnym budynku stojącym w Rynku 1 i przy ulicy A. Komonieckiego. Działalność

■ 6 „Gronie” 1938, nr 1, s. 47.

naukowo-oświatowo-wydawnicza rozwijała się. Zmieniało się także oblicze wystaw stałych, które na bieżąco były poszerzane i urozmaicane. Reklamy żywieckiego muzeum drukowane z początkiem 1938 roku w kwartalniku „Gronie” informowały:

Letnicy! Korzystając z wczasów w Żywiecczyźnie nie zapomnijcie o zwiedzeniu Muzeum Ziemi Żywieckiej. Tam poznacie się z przeszłością Żywiecczyzny i kulturą jej mieszkańców.

Zbiory historyczne – średniowieczne i renesansowe obrazy i rzeźby z żywieckich kościołów, przywileje miasta i cechów, kroniki, mapy oraz zabytki cechowe.

Zbiory etnograficzne – obrazy na szkłe, świątki przydrożne, stroje mieszczańskie i góralskie oraz dawne narzędzia rolnicze.

Zbiory przyrodnicze – kolekcja drapieżców beskidzkich, ptaków Żywiecczyzny (przeszło 200 gatunków) oraz zbiorów paleontologicznych.

Dział prehistoryczny – wykopaliska z grodziska na Grojcu⁷.

Nowością w żywieckim muzeum była sala, w której po raz pierwszy pojawiły się gotyckie oraz renesansowe obrazy i rzeźby. W lipcu 1938 roku do inwentarza muzealnego została wpisana rzeźba drewniana *Św. Anna Samotrzecia* z około 1380 roku, następnie gotycki obraz temperowy *Opłakiwanie* z około 1450 roku oraz renesansowe obrazy temperowe z około 1560 roku: *Wskrzeszenie Łazarza*, *Chrystus i Św. Weronika*, *Piłat i Biczowanie* (skrzydło retabulum ołtarzowego). Wymienione obiekty pochodziły z najstarszego gotyckiego kościoła pw. Świętego Krzyża w Żywcu⁸ (fot. 2). Sala ta powstała w wyniku starań M. Jeziorskiego, który nadzorował inwentaryzację naukową kościołów żywieckich. I tak, w przeciągu dwóch lat pozyskano do muzeum bezcenne, sakralne zabytki. Najbardziej zniszczone dzieła sztuki M. Jeziorski kierował do Muzeum Narodowego w Krakowie (np. pierwotne wyposażenie kościoła pw. św. Marka w Żywcu, czyli gotyckie skrzydła tryptyku z około 1450 roku oraz retabulum z XVI wieku)⁹. Kustosz zawsze podkreślał, jak ważne są zbiory zgromadzone w dawnych

■ 7 Ibidem, s. 47.

8 Więcej informacji na temat zabytków: D. Firlej, *Gotyckie zbiory sztuki sakralnej w muzeum żywieckim*, [w:] *Blaski średniowiecza*, red. B. Klajmon, Katowice 2012, s. 261–270, [Wiadomości Konserwatorskie Województwa Śląskiego, t. 4].

9 Więcej informacji na ten temat: D. Firlej, *Skrzydła tryptyku i predella przechowywane w Muzeum Narodowym w Krakowie* [w:] *Przywrócić Pamięć... Kościół pw. Św. Marka Ewangelisty w Żywcu i znajdujący się przy nim cmentarz*, red. D. Firlej, P. Dyrłaga, s. 37–39.

kościółach żywieckich. Najstarsze, a co za tym idzie najcenniejsze wyposażenie świątyń bardzo często znajdowało się w zakrystiach lub na strychach. Zabytki były zaniedbane, ale co najważniejsze zachowane.

Fot. 2. Muzeum Ziemi Żywieckiej, wystawa sztuki sakralnej i cechowej, 1938 rok

Źródło: zbiory Muzeum Miejskiego w Żywcu

Wybuch II wojny światowej zmienił wszystko, zbiory muzealne wraz z budynkiem przejęły władze niemieckie. W 1941 roku okupanci wywieźli cenne eksponaty sztuki sakralnej (rzeźbę *Św. Anna Samotrzecia*, obrazy *Oplakiwanie* i *Wskreszenie Łazarza*) oraz całość zbiorów archeologicznych. W budynku muzeum mieścił się szpital, na początku 1945 roku uległy zniszczeniu zbiory etnograficzne, przyrodnicze oraz kolekcja tradycyjnych ubiorów mieszczan żywieckich. Okres wojny przetrwały przywileje i dokumenty miejskie, w tym *Dziejopis Żywiecki*, przechował je Marceł Korzeniowski, pracownik żywieckiego ratusza. Nie tylko zbiory uległy ogromnemu zniszczeniu, po wyzwoleniu zabrakło pionierów żywieckiego muzealnictwa. Z wojny nie powrócił pierwszy dyrektor – Michał Jeziorski.

Powojenna reaktywacja placówki nastąpiła zaraz po wyzwoleniu miasta w kwietniu 1945 roku. Nowym kierownikiem został artysta malarz – Jan Studencki. Pierwsza ekspozycja została urządzona już w 1946 roku w starym budynku, następnie zbiory przeniesiono tymczasowo do magazynów mieszczących się w Starym Zamku. Nadzór nad instytucją przejęło

Muzeum Narodowe w Krakowie. Placówka otrzymała nowy lokal mieszczący się przy ulicy T. Kościuszki 5 – tzw. Siebę, jeden z najstarszych budynków w mieście. Nowe miejsce wymagało jednak kapitalnego remontu, który trwał prawie 10 lat.

W 1947 roku powróciły do muzeum najcenniejsze zbiory sztuki sakralnej: rzeźba *Św. Anna Samotrzecia* oraz obrazy *Oplakiwanie* i *Wskrzeszenie Łazarza*, rewindykowane z Muzeum w Bytomiu. Było to zasługą dyrektora – Jana Studenckiego. Po długoletnim remoncie budynku wystawę stałą otwarto w lipcu 1960 roku. Ekspozycję przygotowano według scenariusza opracowanego przez Zdzisława Żygulskiego (juniora) z Muzeum Narodowego w Krakowie i Jana Studenckiego (dział przyrodniczy i historyczno-artystyczny) oraz Magdalenę Meres z Muzeum w Żywcu i Andrzeja Zaborowskiego z Muzeum Narodowego w Krakowie (dział etnograficzny). Wystawa rozpoczynała się prezentacją całej Żywiecczyny: mapą plastyczną regionu, fotogramami krajobrazów, zabytków architektury i budownictwa. Następnie eksponowane były obiekty prehistoryczne oraz dokumenty i pamiątki związane z miastem i cechami piekarzy, szewców, tkaczy, garbarzy, rzeźników, krawców, garnarzy: *Dziejopis Żywiecki*, przywileje królewskie, pieczęcie, obesłania i ludy cechowe, malarstwo cechowe oraz mieszczkański strój żywiecki. W osobnej sali znajdowała się kolekcja sztuki sakralnej – obrazy: *Oplakiwanie* z XV wieku, *Chrystus i Św. Weronika* oraz *Wskrzeszenie Łazarza* z XVI wieku, rzeźby: *Św. Anna Samotrzecia* z XIV wieku, *Św. Barbara i Św. Katarzyna* z XVI wieku oraz barokowe i rokokowe relikwiarze. W części etnograficznej zgromadzono zbiory z zakresu kultury materialnej (zbieractwa, łowiectwa, pasterstwa i hodowli zwierząt, rolnictwa, rzemiosła wiejskiego oraz strojów górali żywieckich). Sztukę ludową prezentowało malarstwo na szkle, akwarele Franciszka Janeczki oraz rzeźba w drewnie. Osobne miejsce znalazły przykłady plastyki obrzędowej związanej z dorocznymi regionalnymi zwyczajami oraz zabawki drewniane i zdobnictwo bibułkowe. Ekspozycja zawierała także zrekonstruowane wnętrze dawnej izby góralskiej z 2. połowy XIX wieku. Wystawę zamykał dział przyrodniczy oraz eksponaty paleontologiczne. Opiszana ekspozycja z 1960 roku utrzymała się z drobnymi zmianami do lat 80. XX wieku.

Wystawa sztuki sakralnej przez wiele lat pozostawała bez zmian. Istotne przeobrażenia nastąpiły dopiero na początku lat 90. ubiegłego wieku, kiedy to muzeum zyskało nowe pomieszczenia ekspozycyjne w Starym Zamku (do roku 2005 wystawy znajdowały się w Siebie i Starym Zamku). W dawnej rezydencji rodziny Komorowskich zaprezentowane zostały wystawy: duża ekspozycja historyczna i „Sztuka Sakralna Żywiecczyny”. Zupełną nowością były zabytki – depozyty z parafii dekanatu żywieckiego (Żywiec,

Jeleśnia, Łodygowice, Lipowa, Radziechowy Łękawica, Rychwałd, Ślemień, Hałcnów). Prócz nich pokazano obiekty sakralne z okresu od XIV do XX wieku: obrazy, rzeźby, ołtarze, sprzęt oraz szaty liturgiczne. Nie zabrakło również najcenniejszych gotyckich i renesansowych eksponatów muzealnych, które prezentowano od 1938 roku. Ciekawymi przykładami prac artystów środowiska żywieckiego były dwa cykle obrazów olejnych Stacji Drogi Krzyżowej z XIX wieku, autorstwa Antoniego Chrzęstkiewicza i Jana Fignowskiego, oraz późnobarokowy ołtarz z kościoła pw. Wszystkich Świętych w Starym Żywcu. Większość zabytków pochodziła z okresu baroku i rokoka. Losy ekspozycji sztuki sakralnej Żywiecczyny, na przestrzeni kilkunastu lat, były dosyć skomplikowane z uwagi na funkcjonowanie dwóch placówek – muzeum oraz Zespołu Zamkowo-Parkowego (1992–2005) – na terenie Starego Zamku. Sytuacja ustabilizowała się w 2005 roku. Po likwidacji Zespołu Zamkowo-Parkowego muzeum wraz z wszystkimi działami i zbiorami osiadło na stałe w Starym Zamku i przejęło zbiory depozytowe sztuki sakralnej. Opuściło także na zawsze dawną siedzibę – Siejbę.

W murach historycznej rezydencji zagościła wystawa historyczna, etnograficzna i przyrodnicza. Na drugim piętrze zaprezentowana została „Historia i tradycja miasta Żywca” oraz „Kultura ludowa Żywiecczyny”. Na uwagę zasługiwała sala prezentująca „Sztukę Sakralną Żywiecczyny”, w której znalazły się najcenniejsze zbiory z żywieckich kościołów. Kolejne zmiany nastąpiły w 2009 roku. Wystawy stałe z drugiego piętra zyskały nową aranżację. Po raz pierwszy pokazany został tak bogaty zbiór obrazów sakralnych żywieckich malarzy cechowych z XIX wieku: rodziny Chrzęstkiewiczów, A. Madalskiego, J. Fignowskiego oraz Józefa Ignacego Maultza. Równocześnie część zbiorów sztuki sakralnej poddano konserwacji.

W grudniu 2012 roku ekspozycja sztuki sakralnej została powiększona i przeniesiona do nowych sal na pierwszym piętrze w Starym Zamku. W tym celu odremontowano trzy pomieszczenia o łącznej powierzchni wystawienniczej około 130 m². Najtrudniejszym przedsięwzięciem było zamontowanie szafy klimatycznej w zabytkowej sali (dawniej, renesansowej kuchni rodziny Komorowskich), której zadaniem jest utrzymanie odpowiedniej wilgotności oraz temperatury.

Kolekcja sztuki sakralnej, obecnie znajdująca się w zbiorach muzeum (obrazy, rzeźby, urządzenia kościelne, ornaty), stanowiła dawniej ruchome wyposażenie kościołów Żywiecczyny (pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, Świętego Krzyża, św. Marka, Przemienienia Pańskiego oraz świątyn w: Rychwałdzie, Jeleśni, Łodygowicach, Ślemieniu, Łękawicy).

Fot. 3. „Sztuka Sakralna Żywiecczyzny” – fragment wystawy stałej w Starym Zamku w Żywcu, 2016 rok

Źródło: zbiory Muzeum Miejskiego w Żywcu

Okres gotyku reprezentują drewniane rzeźby: *Św. Anna Samotrzecia* z około 1380 roku (z kościoła pw. Świętego Krzyża w Żywcu) oraz dwa przykłady mniejszej rzeźby drewnianej z około 1510 roku – *Św. Barbara* i *Św. Katarzyna* (z kapliczki św. Wita w Starym Żywcu), a także temperowe malarstwo tablicowe: *Oplakiwanie* z około 1450 roku (z kościoła pw. Świętego Krzyża w Żywcu) oraz *Madonna z poziomką* z 3. ćwierci XV wieku. Epokę renesansu reprezentują XVI-wieczne obrazy temperowe przedstawiające *Święte Rozmowy* z kościoła parafialnego w Łękawicy (Matka Boska ze św. Andrzejem i św. Piotrem oraz Matka Boska ze św. Mikołajem i św. Stanisławem biskupem). Należy także wspomnieć o obrazach temperowych z 2. połowy XVI wieku pochodzących z kościoła pw. Świętego Krzyża. Są to: *Wskrzeszenie Łazarza*, obraz dwustronny *Biczowanie i Piłat* oraz *Chrystus i Święta Weronika* (fot. 4). Dzieło przedstawiające Najświętszą Pannę Marię Częstochowską, czyli Bocheńską z początku XVII wieku, pochodzi z kościoła pw. Przemienienia Pańskiego. Na ekspozycji pokazane zostały także obrazy sakralne znanych żywieckich malarzy cechowych z XIX wieku przedstawiające wizerunki Matki Boskiej, Chrystusa, sceny z Nowego Testamentu, nieodłącznie związane z historią, tradycją i zwyczajami miejscowego rzemiosła. Tematyką najczęściej pojawiającą się na zachowanych dziełach są: różnorodne przedstawienia Madonny z Dzieciątkiem (Matka Boska: Żywiecka, Częstochowska, Gidelska, Dzikowska, Saletyńska, Gromniczna, Karmiąca) oraz Ukrzyżowanie, Ecce Homo, Trójca Święta, śmierć Jana Chrzciciela. Natomiast ulubione rzeźbione świętki żywieckie to postaci świętych: Floriana, Jana Nepomucena oraz Jezusa Frasobliwego.

Fot. 4. „Sztuka Sakralna Żywiecczyny” – fragment wystawy stałej w Starym Zamku w Żywcu, 2016 rok

Źródło: zbiory Muzeum Miejskiego w Żywcu

Najcenniejszym obiektem wśród tej imponującej kolekcji jest obraz temperowy *Madonna z poziomką* z 3. ćwierci XV wieku¹⁰, który był konserwowany latach 2011–2014 (autorkami prac są: Marta Lempart-Geratowska oraz Barbara Budziaszek z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie)¹¹. Oficjalne otwarcie wystawy sztuki sakralnej wraz z obrazem po renowacji, a właściwie – powitanie żywieckiej *Madonny z poziomką* – odbyło się 3 maja 2014 roku podczas „3. Nocy w Muzeum”. Zarówno wyjazd obrazu do pracowni konserwatorskiej, jak i uroczysty powrót okazały się wielkim wydarzeniem. Wielu mieszkańców było zainteresowanych historią dzieła i bacznie śledziło jego losy. W majową noc nie zabrakło licznych pasjonatów sztuki, którzy przybyli, żeby zobaczyć swoją *Madonnę*, poznać dokładną historię obiektu, konserwacji i przede wszystkim ocenić jego przemianę. Obraz cieszy się niesłabnącą sławą w mieście, tak jak dawniej, za czasów Komonieckiego, który opisując go, podkreślał jego boskie, uzdrawiające moce.

Dopełnieniem wystawy są przykłady rzeźby od XVIII do XIX wieku, barokowe relikwiarze z kościoła pw. Przemienienia Pańskiego w Żywcu – m.in. św. Jana Chrzciciela (fot. 5), św. Andrzeja – oraz wiele obiektów

■ 10 B. Gumińska, A. Hermanowicz, *Nieznany obraz gotyckiej Madonny z poziomką*, [w:] *O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich*, red. E. Chojecka, Katowice 1993, s. 9–40.

11 Więcej informacji na temat konserwacji *Madonny z poziomką* w D. Firlej, *Gotyckie zbiory...*, s. 265–269.

sakralnych jak dotąd nigdy nieprezentowanych. Na ekspozycji nie zabrakło także archiwalnych fotografii żywieckich kościołów, zwłaszcza tych już nieistniejących.

Fot. 5. „Sztuka Sakralna Żywiecczyny”, relikwiarz św. Jana Chrzciciela, drewno polichromowane z XVIII wieku – fragment wystawy stałej w Starym Zamku w Żywcu, 2016 rok

Źródło: zbiory Muzeum Miejskiego w Żywcu

Autorami wystawy „Sztuka Sakralna Żywiecczyny” są pracownicy Muzeum Miejskiego w Żywcu: Dorota Firlej (kustosz, historyk sztuki), Katarzyna Jaworska (kustosz, historyk), Bożena Formas-Mądry (plastyk) oraz Małgorzata Mietlicka-Odrobina (konserwator dzieł sztuki).

Najcenniejsze obiekty sztuki sakralnej są obecnie po renowacji, którą wykonały pracownice zewnętrzne, przede wszystkim jednak konserwatorzy etatowi Muzeum Miejskiego w Żywcu. Prace trwają nieprzerwanie, znaczna część obiektów czeka na swoją kolej. Autorki wystawy podjęły świadomą decyzję, aby eksponować zarówno obiekty przed, jak i po konserwacji. Pomimo iż niektóre zabytki są w gorszym stanie technicznym i estetycznym, warto prezentować je w takiej formie. Należy także pokazywać i uświadamiać uczniom oraz zwiedzającym, jak ważna jest konserwacja dzieł sztuki i że często trwa długo, nawet kilka lat. Edukacja zarówno młodego pokolenia, jak i wszystkich pasjonatów historii i sztuki wydaje się tu istotna oraz zasadna. Z doświadczenia wiemy też, że nie brakuje

osób, które zainteresowane są dziełami sztuki przed, w trakcie i po pracach. Żywiecka wystawa jest także dowodem tego, iż trudna i specyficzna tematyka dzieł sakralnych nie jest wyłącznie zarezerwowana dla pasjonatów i znawców. Potwierdza to niesłabnące powodzenie spotkań muzealnych dla uczniów i starszego pokolenia (Żywiecki Uniwersytet Trzeciego Wieku, przewodnicy PTTK). Proponowane lekcje: „Poznaj swojego patrona”, „Zostań mecenasem sztuki – historia gotyckiego obrazu *Madonna z poziomką*”, „Blżej Wielkanocnej Nocy”. Opowieść o gotyckim arcydziele z 1450 roku – *Opłakiwanie* i „Sztuka Sakralna Żywiecczyny” wciąż mają powodzenie oraz wielu chętnych.

Obecnie w zbiorach żywieckiego muzeum, które liczą 12725 eksponatów, znajduje się 3617 obiektów sztuki sakralnej¹². Różnorodność obiektów, powstałych od czasów średniowiecza po ubiegły wiek, daje obraz dzieł stworzonych w środowisku żywieckim, krakowskim, śląskim i słowackim. Tereny sąsiednie dostarczały Żywiecczyźnie artystów i rzemieślników oraz zaopatrywały ją drogą importu w dzieła z zakresu malarstwa i snycerstwa. Podkreślić należy fakt, że w pracy twórczej na omawianym terenie zaznaczył się silny udział środowiska miejscowego, najbardziej prężny w XIX stuleciu.

Osiemdziesiąt lat temu Michał Jeziorski zapisał ważne słowa i zwrócił się z nimi do mieszkańców. Na zakończenie historii powstania żywieckiego muzeum przeczytajmy apel pierwszego wielkiego miejscowego muzealnika. Przekaz adresowany do naszych przodków jakże jest aktualny! Pamiętajmy, że bez pomocy mieszkańców – darczyńców – kolekcja pamiątek przeszłości Żywiecczyny, zarówno świecka jak i sakralna, nie miałaby racji bytu:

Dziś, kiedy oddajemy zbiory nasze do użytku badaczy naukowych i całej publiczności, zwracamy się z gorącym apelem do wszystkich obywateli oraz miłośników Żywca i Żywiecczyny, aby w dalszej pracy nad pomnażaniem zbiorów nam pomagali przez oddawanie na własność bądź w depozyt wszelkich zabytków historycznych, etnograficznych i innych mających, jakkolwiek związek z Ziemia Żywiecką. Przez to bowiem przyczynia się walnie do dalszego rozwoju Muzeum, a dla kultury polskiej ocalić mogą szereg jej wytworów, skazanych bezprowrotnie na zagładę. Wierząc w obywatelskie wyrobienie naszych sympatyków, nie wątpimy, że apel nasz bez echa nie pozostanie¹³.

■ 12 Stan muzealiów z 14 kwietnia 2016 r.

13 *Komunikat Nr 1 Sekcji...*, s. 4.

The Most Valuable Collections of Religious Art of the Municipal Museum in Żywiec – History, Restoration and Exhibition of Monuments

The Municipal Museum in Żywiec has an interesting collection of religious art of the Żywiec region (fourteenth–nineteenth century). The first exhibits, along with other witnesses of the past, were obtained by the director – Tadeusz Charlewski and schoolgirls of the State Teachers Women’s College in Żywiec in the course of extracurricular and field activities. In 1933, the school building was also able to organize an exhibition, which initiated the professional collection of the Museum, acquired in 1936 by Michał Jeziorski – the first curator of the Museum of Żywiec. The next important date in the history of the collection of religious art is the year 1938, when the Museum founded a separate exhibition hall, which presented works of religious art, including medieval objects from the Church of Saint Cross in Żywiec (fifteenth and sixteenth century).

Currently, the collection of religious art in the collections of the City Museum in Żywiec is the largest part of the Museum’s historical, artistic and deposit collection. Since 2012 the Old Castle in Żywiec, the seat of the Museum, presents the largest in its history permanent exhibition entitled “Religious Art of the Żywiec Region”.